

BEÜSTÖ: GAÁL NAGY GÁSPÁRNE

BEÜSTÉS IDEJE: 1931.

TART.: EMLÉKEIM SZABADI KÖZSÉGRŐL

17 lap, 9 pte, 1 rajz

FÖLDHASZ. MŰTARÓ: SZABADI

SÁK MŰTARÓ: XXVII

PAPÍRIPARI VÁLLALAT

KISKUNHALASI GYÁRA

LELTÁRRA'S

ÁTVEZETVE AZ EGYSÉGES LTK. 1930-AS TETELE ALÓL

IV/63/3

NIPPAL-ÉNYI MŰZÉUM KARTÁLYA

1930

Gád~~er~~' : Nagy Gáspárné

Emlékeim Szabadi Községről

1971 február 4.

Gyáludé.

1930

S Z A B A D I K Ö Z S É G .

Mivel távol élek nincs módomban a kaposvári levéltárban megkeresni a falu eredetét, de annyit a már nem élő régi öregek elbeszéléseiből, hogy a török időkben a "H E J Á S Z Ó D O M B" előtti legelőn ásták el a haramgláb harangját, aminek olyan messze elhallatszott a hangja, hogy párja nem akadt a környéken. Ezerhétszázas évek végén ásták ki és ez a kisharang "lélekharang" ma is ott van a templomtoronyban. Mikor az első világháborúban elvitték hadicélokra a harangokat inkább adta a falu a két nagyharangot és nem váltak meg a kisharangtól. Amit elvittek harangot a korabeli fényképen 1822 év felirása látható. Most is egy nagy harang mellett csilingel érces szép hangjával a féltett kisharang.

A falu északi részén első osztályu egyenes szántóföldtáblák, délre pedig dus szénarétek, "Gátikert" majd a Kapos folyó köhidján át a legelőre vezet az út. A völgyben kendezáttató tavak, sárgaföldes gödör és a "SÖTÉTHORNÓ" és "VILÁGOSHORNÓ" vezet fel a szőlődombokra az "ÖREGHÖGY", - "KISHÖGY"-re.

A huszas-harmincas években szántójukon főleg buza, rozs, árpa, zab, borsó, lucerna és kukorica termett. Külön részben a "Kenderföldön" kendert répát, mákot és "Káosztát" termeltek. Elkülönített részen volt még a burgonya a "Kolompérföldben". - A rétek a dus szénát a fűzfabokrok pedig a fűzfavesszőt adták a "vékák" kosarak fonásához. A szőlődombokon kevés nemes szőlő, főleg "Noha" otelló volt. A tetőn kisebb erdők, amiből fát árverezett minden évben az előljáróság. A szőlők alatti lejtőn a legelő felé nagy vadkörtefák sorakoztak. Mikor elvirágzás után már látszott a termés, egyik vasárnap mint a faárverezést is dobszóval hirdették és árverés alá vették a vadkörtefák termését is. A csöszt bizták meg vigyázzon, nehogy más dézsálja a fát, ami minden évben más-más gazdára talált. Gyümölcsét majdnem egyidőben a többiekkel hosszú poznákkal levették, zsákba szedték és otthon a padlásra öntötték míg megsárdult, utána a "szómazsákba" tetteék, hogy érlelődjön, puhuljon. Ha már barna izletes gyümölcs lett, ~~hasznos~~ ellen orvosságnak is használták.

HASZNEVES

A faluban a házak táján a fehér és fekete "szödörgye" fák mellett szilva, szenyiványi alma, savanyu-alma, de körte és egyéb gyümölcsfa ránkán volt. A meggyfa minden szérün található volt a "mogyé" mellett.

Télen kedvenc csemegéjük volt a favágítón érlelődő uritök, amiből kenyérsütés után a kemencében, vagy a bubos kályha etetőjének forró hamujában sütöttek.

Mivel egész nap a földeken dolgoztak legtöbbször csak száraz ételt vittek magukkal. Főtáplálékuk ilyenkor kenyér, füstölt hus, szolonna, vöröshagyma. Italt vizet, vagy bort a "Csöcsöskorsó"ban vittek magukkal, mert a kö a folyadékot jó hűvösen tartotta. Esténként főztek inkább, mikor a család a munkából hazatért. Leggyakoribb ételük a krumpli leves " mácsik " "sufnudli", rétes, pogácsa, "tik"-leves, pörkölt és "sültik". Nagyobb munkák előtt mákos diós, szentjános kenyeres köttet sütöttek. "Fölöstököm", a reggeli legtöbbször rántott vagy tésztaleves, hagymával és szalonnával sült tojás volt. Akinek módjában volt fejni, paprikás turót, vagy tejbe aprított kenyeret reggelizett.

A pógárnak volt egy pár lova, több tehene, disznaja. A szegénynek a zsellérnek csak egy esetleg két tehén állt az istállójában, amit sokszor szekér elé fogott. Akinek egyik se volt, azok "robotba" fuvarért dolgoztak a pógárnak. Vöröstollu tyukot, kacsát, libát "Ludat" neveltek. Az utóbbit főleg a lányos házaknál nevelték a toll miatt és iskola után a kislány dolga volt a "zsibákra" azaz a kislibákra vigyázni. Az ablak alatt a kiskertekben tulipán, jácint, császárcorona, pünkösdi rózsza, rozmarin, az ablakokban "muskándli" virágzott. Rózsza ritkasságban volt. A módosabbak pitarjában "Oleárdert" is találhattunk, a székükön a mesgén néhol orgonabokor virágzott.

A háza cseréptetősek, a zselléréké általában zsuppos volt. A lakoházban az utcai részen volt az ~~esőszoba~~ "esőszoba", amit ritkán használtak. Itt volt a "sifonyér"-ban az ünneplőruha, a vetett emeletes ágyban pedig a felhuzott csipkés, himes huzatu párnák egymásra rakva. Ebben a szobában logtak a szögön a mestergerendán az ünneplős csizmák. A sarokban ott volt a savanyu "káboztás" hordó is. Ablakmélyedésekben ~~birsomák~~ "birsomák" sárgultak. Itt volt még a kihuzós nagy asztal négy székkal, a nagy lógós "petrólium" diszlámpa. A falon üveg alatt nagyított színes családi fényképek és szentképek váltakoztak. Legtöbb esőszobában található volt még egy nagy falitükör és a bekeretezett menyasszonyi koszorú. A "sifonyér" tetejére rakták rendben azokat a rózsás porcellán tányérokat, tálakat, amiket csak ünnepélyes alkalmakkor használtak. Az egyik, akasztóban voltak a felsőruhák, a másikban a "Türet" vászon abrosz, törölköző, konyharuha. Ott sorakoztak a "végvásznak", 20-30 rőfös vászontekercsek. Még az elsőszobában volt egy fiókos sublót az ünneplő gatyák, pantalók, üngök vászonpéntölök és kapcák részére. Az alsó fiókban tartották vászonzacskóban az iratokat, pénzt. Ezek között volt a "moring" levél, -házassági szerződés-, a "sexiókról, hódok"-ról, azaz földekről a telekkönyvi kivonatok. A ruhák közé levendula és banyavirág száraz leveleit tették molyok ellen. A sublóton felül tartották az ünneplős csatos imakönyvet, a nagy bibliát, - a szentek életit "-.

Mivel az első szobát csak ritkán ünnepélyes alkalmakkor használták, állandóan zárva volt, havonta egyszer kereszthuzattal szellőztették. Évente egyszer husvét táján kirakták az ágyneműt a napra a lefektetett létrára. A létrák alá széket tettek. A felsőruhákat a két fa közé elhelyezett rudra akasztották szellőzni.

A lakószobában rendszerint egy nagy fiókos asztal volt közel az ablakhoz faragott padsarokkal és néhány széssel. A falak mellett két-három ágy festett kékvásson mintás takaróval. A butorzához tartozott még egy fiókos sublót, rajta "kalázlik" azaz üvegpocharak, színes porcellánbögrék, lurdi Máriaszobor és feszület. E fölött a falra akasztott nagy-tükör, honaljába odadugott levél, iratcsomó és dohányzacskó. A mestergerendán száradt az aprószemű "csigvándi" a durrogatás"-hoz azaz apatogotott kukoricához sok kukorica cső. Az ágyak előtt két-két "szómaszék", némelyiken rákasztott nagy feketeszemű rózsafüzér. A lakószobában állott a zöld vagy barnaszemű öblös cserépkályha párkánnyal. A kályhát a középső helyiségből, a füstös nyitott konyhából, venyigével és csutaszárral fűtötték. E szobában volt még egy nagyobb láda amiben a dogozó ruhákat tartották. Ezt ülőkének is használták, de főzésnél a gyuródeszka helye is volt. Télen a szobában főztek és erre a célra a falhoz épített téglaporphelt" szolgált. Sütője is volt, krumpli és kisebb tészták sütéséhez. Az ajtó melletti faszéken kis "teknyő" vagy lavor mosakodáshoz, oldalt a "szögön" a "tűrüközökendő". Nyáron a pitar lépcsőjére tették az edényt és aláállva ott mosakodtak az általuk főzött háziszappannal, de ünnepkor szagos szappannal. Ha meg utjuk sietős volt a lovak vályujából vették ki markukba a vizet arcukra. A szobák akkor még hófehér meszeltek voltak. "Pallós" szoba csak a módosaknál és ott csak az "esőszoba". A lakószoba földes volt, amit szépen simára síkáltak. Egy cserép tejesfazekat kilikasztottunk, vizet öntöttünk bele a lik köré töttük az ujjunkat, osztán szép karikákat öntöttünk cifrán a szoba földgyire. Én szerettem a földes szobát, mert jó hűsöt adott nyáron." Bizonyitgatta a már meghalt Kün Kati néni.

Világításuk a falimécses lenolajjal, vagy az asztal fölé fügesztett bádogtán yeros lógólámpa petróliummal. Az ablakdeszkán a sarokban szokott lenni a gyujtós "iskátula" a pipa és az "okula" tokok. A szobában nélkülözhetetlen volt a "sámedli" és a "kisszék". - Ezeken ültek és "zsurmolták" a kukoricát az apró jószág részére. Télen a macskák doromboltak a meleg sarokban, de nagy hidegben a kutyát is beengedték az asztal alá.

A két szoba között volt a nyitott, füstös" konyha. Ajtaja kétrészes feülül kinyitható. Ablaka nem volt. Az ajtó felett volt a téglányi nagyságu füstlik, amit időnkint kinyitottak, vagy elzártak. A szabad kéményben

füstölték a húst. A fűrészporos tüzet a kemence tetejére rakták. Már a füstölés miatt is télen a konyhát csak kenyérsütéskor és az állatok eledelének főzéséhez és melegítéséhez használták. Butorzata alig volt. Öreg láda és egy-két polc a nagyobb főzőedények számára. Nyáron, illetőleg már a füstölés után tavasszal kimeszelték és a sütés, főzést itt végezték. Ekkor a főzőedényeket a kemence tetejére és a fali polcokra rakták ki.

A ház alsó végén a pitar utolsó ajtója a "kamura" volt. Ebben volt a "pallásfőljárás". A "kamura" előterében volt a lisztesláda, korpásláda, zsákok, lószerszám és egyéb szerzsámok. Lekvárt savanyúságot itt nem tartottak, Ezeket a szobában a szekrények tetején tartották, rakták. A házak rendszerint nagy telken és nagy udvarral voltak. Az udvar felső részén istálló szénapajtával. A ház és istálló között voltak a zólak. Az istállóban egy fali mécses világított. Egyik parkában öreg fa-ágy "szómazsákkal" párnával pokróccal. Mindig ott aludt egy férfi vigyázva az állatokat, főleg ellés idején. Az istálló két részre volt választva. Egyikben a lovak, másikban a tehének voltak "válu" karikájához kötve. Az ágy mellett kampos szögeken lógtak a mindennapi szerzsámok, a "högyre" való szürtarisznya, avét dományok, meg az öreg szür. Az istálló ágyhoz egy hagyomány is főződik. Ha a családban a legény megnősül az ágyban frissen megtömik a szalmazsákokat, tiszta ágyneműt is huznak. mert az ifju párnak itt kell eltölteni a nászészakát.

.....

Szabadi község magyarlakta részének többségi háza a leirtak szerinti. A leíráshoz Tarr János portáját és berendezéseit vettem alapul. A falu kisebb részénél, hol a németajku evangélikusok laktak a házbeosztás, felszerelés és népszokások sokban eltérőek.

Pécs 1970 január hó 28-án.

Gaál Nagy Gáspárné
szül. Torma Erzsébet.

Pécs Semmelweis u 28.

Szabadi község /: I.rész folytatása:/

A ház pincéje a telek lejtőssége folytán az utcásor egyik oldalán a ház homlokzati részén az utcára nézett, a másik soron pedig általában a ház végén volt. Sok helyütt a pincét a háztól elkülönítetten az udvaron vájták. Lépcsője és oldalfala téglázott. Itt tartották a vermelésből kihagyott répát, "kolompért" azaz burgonyát, étkezéshez homok alatt az "öccséget" / zöldséget/. A pince téglás oldalában nagy kámpókon deszkapolc volt a kenyerek számára. Ugyanis ritkán sütöttek kenyereket, de akkor a család számának megfelelően hat-nyolc darab lavórnagyságu kenyeret. Sült ilyenkor még egy kisebb ugynevezett " pompos " is, amit frissen még melegen elfogyasztottak. A kenyérsütésnél élesztőt nem használtak. "Sütnivaló"-val dagasztották a kenyereket. A sütnivaló az előző sütés kovászából korpával kerverve készült.

A pincében voltak a kisebb boroshordók csapon. Voltak akik a csapot nem használták, hanem a hordóból " lopótökök "-ön át, azaz héberrel szivták ki a bort. A nagyobb hordók a szőlőhegyi pincékben voltak, honnan az itthoniakat pótolták. A "grádicsony", lépcsőkön sorban állotak a cserép tejesfazekak. Tetejük szegletes deszkalappal befedve. Innen hordták fel a konyhába, ha már megaláudt, lefölközték a leffelt, utána melegre tették az aludtejet aggani. Mikor egybeállt vászon turószacskóba kiöntötték csurgani. Ha tejfelből sok összejött faköpülőbe ~~maktrák~~ tették és kiverték vajnak. A kész vajat tormalevelek között tartották a pince polcán.

A padláson sötét sarokban rudon lógtak a zsákok és ponyvák. Szellős részén tartották cihákban a fosztatlan tollakat. A sikált padlózaton halomokban a gabona. Kinek nem volt göréja, a kukoricát is itt tartotta. Ide terítették le a kendermagot, tökmagot, itt kapott helyet az aszalt gyümölcs is.

...-...-

A "Vizmente" Szabadi községben, drága szülőfalumban, a huszas években dobszóval hirdette közleményeit az előljáróság. Ilyen volt az adószedés a község házában, eredei fa, vadkörte árverés, ha elveszett egy nagyobb állat, megjött az orvos, vagy a pap szedte a párbért, bort buzát. Szabadi katolikus hívei az attaljai plébánia filiája volt. Onnan jött a hosszú szekér a kispappal, dékánnyal párbért szedni. Egy házapár egy mérő buzát, a zsellérek rozssal fizethettek. Félpár után egy "fölköntöt" szedett. Bort megegyezéses máhappi az egyházi előljárokkal történt megegyezés alapján fizettek. Külön volt a "stólapénz" is pár korona. Mikor beért a faluba a plébános ^e szekre nagy volt a sürgés-forgás a házaknál.

Előszedték az erre szánt gabonát,ocsusat " konkolos"-at nem fogadott el a pap és szégyen volt akivel ez megtörtént.Szemtanuja voltam egy ilyen párbérszedésnek mikor is minden ház előtt megállott a szekér. Leszállt a káplán a kocsiról,elővette a listát,diktált kitől mi és mennyi járt.Megnézte a gabonát,beleöntötték a faedénymértékbe, a " fölöntő"-be.Lecsapozta a gazda,ha akarta,vagy megpupozta,hogy neki telik,ha lássák.Tekintettel arra,hogy a pap szolgálatát a miséken kívül ritkán vették igénybe és mégis neki duplája jár mint a kántornak,ki a gyerekekkel győzködik,nem tetszett ez a népnek.Főleg akkoriban Kéry Elek esperes plébános kiméletlen párbérvételezése, mivel a nagyon elésettektől is megkövetelte azt és halasztást sem adott.Ha nem tudtak fizetni,mint az öreg gyerektelen napszámos Vörös Jóska bácsiék a " tusósörről",kikkel ledolgoztatta a járandóságot.Öreg fáradt testük naphosszat répát egyelt betegesen a pap kertjében.De volt ugy is,mikor mint vakációs diák a miseigazolványt mentem aláíratatni a plébania hivatalba,láthattam mint sorakozott a piros-téglás széles verandán a sok lefoglalt holmi.Aki háromszori felszólításra sem tett eleget a párbér lefizetésére,a végrehajtó ilyenkor foglalhatott.Ott volt a verendán öreg sublót,fali nagyóra,-" köttyei" némán lógtak, székek és edények.Szomorú látvány volt.Pedig a plébános négy községből kapta a párbért és mindenhol a dupláját,amit a községek kántorai.

Régi szokás szerint temetéskor az erre elkészített himes " pamukos" vászontörölközőt akasztottak a menet elején vitt keresztre.A filiákban e kendő felváltva hol papé,hol meg a kántoré volt.Nem egyszer nem jól emlékezve soros akart lenni egymás után a pap.Ebből következett,hogy pap és kántor nem voltak jóviszonyban.Igy Szabadi-ban,hol szerették a kántortanítójukat,mikor a kendővel a papon volt a sor silányabbat akasztottak a keresztre,vagy kettőt és a szebbiket a kántor kezébe adták a szokásos nagy szál gyertyával.

Párbér szedésnél azután ügyeltek a pap részéről nehogy becsapják őket.De a falusi nép furfangos észjárása mindig kitalált valamit.Mikor szekérhez hordták a gabonát,ugyanakkor a bort is,amit a szekéren rögzített nagy hordóba kellett önteni a tölcseres sajtáron keresztül.Egyik leleményes gazda /: Cifra Jóska bácsi :/ csöves kannával hordta fel a bort pincéjéből.A kanna csövét belül eldugaszolta.A csőrészbe jó erős bort öntött,a kannába meg " lötytöt"- hogy mi nem ment még oda bele.Mikor a kannájával a szekér ^{elő} állott,büszkén dicsérte borát,töltött a csőből a pap, dékány " mustra" poharába.Kétszeri kínálásra is telett a csőből.Azután fellépett a szekérré és a kanna hátuljából öntötte az elkészített bort a hordóba.Ezért nem dicsérte a pap szabadiak borát.

Ha ezt a hosszú évekig plébániát vezető Kéry Elek nem is szerették, annál inkább a káplánokat, kik sokat voltak a nép között. Azért is mert sajnálták is őket, velük is zsugori volt a harácsoló plébános. Innen van már egy anekdóta is, amit a környék "kabátos" /értelmisség:/ emberei között ment szájról-szájra. Ugyanis a plébánosnál sűrűn váltakoztak a szakácsnők, senki sem bírta ki. Történt az egyik szakácsnő változásakor, ki mint az elődei is leltár szerint átvette a majorságot. Egy ideig jól ment minden. Reggelenként a zárt kamrából megkapta a napi főzés szükségletét, néha még bort is. A főzéssel nagyon megelégedett volt a plébános. Kijártak misézni a káplánok Szabadiba, kik eddig mindig éhesek voltak, amiért a kántorné édesanyám mindig terített asztallal várta őket. Tőlük tudtuk meg, hogy milyen is az "Attalai rántottleves".

Dicsékedett új szakácsnőjével a plébános mindenkinek, hogy senki olyan jó rántottlevest nem tud csinálni, mint a mostani szakácsnője. De öröme nem sokáig tartott. Négy hónap után ez a jó szakácsnő is felmondott. Mikor átvette tőle gazdája a leltárt, kereste rajta a tyukokat. Erra a szakácsnő azt felelte: "Hát mit gondol plébános ur? Miből készíthettem azokat a jó rántottleveéseket? Levágtam a tyukokat, leve-séből lett jó "rántottleves-, a húsát meg megette a lesoványodott kispapja, kocsisa no meg én!"-

Volt nagy ámulat. Dühöngött a plébános. Akik tudták örültek és dicsértek a bátor szakácsnőt. Mondta is a nép mikor 1938 meghalt, a vörös égitümemény láttán: "Tüzes szekéren viszik a plébánosunk lölkit, de nem a mönyországba."-

Eseménye számba ment még, ha megérkezett a "doktor". Szabadi akkor Gölle község orvosi körzetéhez tartozott. Jó messze, hova vasut nem ment, gyalog, vagy kinek kocsija volt, csak végső esetben keresték fel. Hosszu éveken át ott Dr. Wachsmann volt a körorvos. Már a huszas években is elég idős volt és körzetéhez sok község tartozott. Minden hónapban egyszer a községnek fogatot kellett küldeni érte. Ilyenkor dobszóra az iskola tantarmében gyűltek össze a betegek. Ez alkalommal kaptak a gyerekek, csecsemők himlőoltást, mikor a bábának kellett segédkezni. Az öreg zsidó doktor, ahogyan nevezték leült és elője járultak a betegek. ~~amikor ott volt~~ Ha télen fázott bundáját le sem vette, az ablak elé ült, hogy jobban lásson. Ha felnőttest vizsgált a tábla mögé vitta "kopogtatni". Egy kanállal vizsgálta a torkokat, néha ugyan megtörölte. Mikor végzett ~~ült~~ az asztalhoz ^{ült} és sorra írta a porokat "itatósokat" azaz a kanalas gyógyszereket.

Mindig megkérdezte ki van soron, mit is mondott neki mi a baja. Az be-
mondta és megírta neki a receptet. Utánna mehettek Kaposvárra, Dombó-
várra, ha volt pénzüik vonaton, vagy gyalog a patikába. Legtöbbször
egy szomszéd befogott a közeli piaci napon és ez alkalommal hozta el
az orvosságokat. A közeli berki patikában nem volt nagy készlet. De
ugy vélekedtek, jobb és talán jobban használ a gyógyszer, ha azt város-
ból hozzák. Orvosi ellátás akkor így alig volt, olyan falun, hol hely-
ben nem volt orvos.

" Az öreg zsidó orvoshó minek is mönnyek, hiszön már alig lát ű, oszt
a porbu van még az ángyinak, az is szogáhat a kehösödés ellen ".- mon-
dogatta az idős beteges reomás Bán Örzse néni.

Ha meg valaki nagyon pirosan feküdt az ágyban" tüzes ~~vált~~ vót és fé-
rebeszétt", a bába segített. " Mellyére" jeges vásznat kötött a be-
tegnék, az levitte a "tüzességet"/lázt/.

Télen a biró embereket rendelt ki, a berekből jegyet termelni. A je-
get a kocsmá udvarán lévő zsuppos jégverembe hordták ilyen célokra.
Ha meg a tüdőgyulladásos beteg a rendes orvosi kezelés hiányában
meghalt- ez akkoriban gyakori volt- ugy vélekedtek." Isten így rön-
düte, attá evötte."

Higiénáról akkor alig lehetett beszélni. Csak mosakodtak, nem füröd-
tek. Nagy fitkán, ha orvos elé kellett menni a " pálásajtár"-ban
készítettek fürdővizet. Nyáron lányok, menyecskek, gyerekek jártak
ki "fürönni" a " mesterfürdőhöz". E hely nevét onnan vette, hogy a
tanítócsalád, iparosok ide szoktak menni fürödni nyáron a Kapos fo-
lyó kanyarba.

A falu mindennapi életében egy kis színes folt volt, mikor a vándor-
cirkusz évente egyszer-kétszer megjelent. Az utca kis terén, jelmez-
ben rövid produkciót bemutattva, hangos dob és trombitaszó mellett
jelentették be megérkezésüket. A kocsmá helyiségét befelték elő-
adás céljaira. Főszámuk a bohóc, akrobata, zsonglőr és néha ügyes ku-
tyusok, vagy egy kis majom volt. Belépődíj a sok tiszteletjegy mellett
40-50 fillér volt. A terem zsufolásig megtelt ilyenkor. A pénztárogna-
k ugyan nem sok dolga akadt, mert a tiszteletjegyekkel a bevétel rende-
ződött. Ugyanis tiszteletjegyet kapott, hihez bekötötték a cirkuszos
kocsit húzó állatot, és szénét is adtak. Tojás, szalonna, tyuk is volt
néhány tiszteletjegy ára.

A tanító ur betanításával egyszer egy évben színművet is előadtak.
Piros bugyelárist. Falu rosszát. Az ifjuság boldogan szerepelt a szin-
padon és a "pirosítóval" nem fukarkodtak.

bban az időben élő öregék még nemhogy némafilmet, de még előadásokat sem láthattak. Kinek is jutott volna a munkától fáradtan kedve, vagy pénze elmenni Dombovára, vagy Kaposvára egy kis efajta szórakozásra. Egyszer aztán igazi szintársulat érkezett a faluba. A huszas években ilyen falun ritkaság volt. Apró jeleneteket adott elő több szereposztásban az öttagu szintársulat. Nagy izgalommal várták az előadást. Híre ment, hogy primadonna is van! "Oszti Göllébül a segédintéző lóháton gyűtt utánna kurizálni"- sugdosták egymásnak az asszonyok. Ott ült az első sorban és virágbokrétát dobott lába elé a primadonnának, aki olyan szép volt kifestve akár egy "Mária".-állapították meg a legények. Látták, hogy családunk is ünneplősen indult az előadásra, így ők is csizmát húztak, fehér "üngöt" és ~~szőnyegkeszkenyőt~~ "selönkeszkenyőt" kötöttek a fehérnépek. Ültek, álltak az előadás alatt, ki hogyan "reckérozott". A második előadásnál azonban történt valami. A legények ~~megmozdultak~~ hátul megmozdultak a jelenet végén és "hát lefölköznek az intézőt", olyan virágüzönt zudítottak a primadonna felé, hogy az majd életveszélyben volt. Egész krizantén bokrokat vágta le és hatalmas csokrokkal céloztak a szimpadra. "Keszkenyőerőgetés" azaz meleg közben annyira hatása alatt álltak a művészi ének, táncnak, hogy majd elfelejtettek tapsolni, utána meg nem skarták abbahagyni.

A faluban először a tanítónak volt egy kis detektoros rádiója és ennek csodájára munka után sokszor gyülekeztek az ablak alatt. A tanító ur készséggel rakta nyitott ablakon át fejről-fejre a fülkagylót és boldogok voltak mikor hallották, de hinni alig akarták, hogy Pestről beszélnek, onnan szól a muzsika.

Még a képviselőválasztások szakították meg a falu egyhangu életét. Haller képviselő kortesbeszédét én is hallgattam. "Nem ösmerjük, sase hallottuk, ü se tudhattya bajunkat, ur ü, ígér, de ugyz se ad sömmit, legfölkőbb kis itaat a kocsmában, hogy tögyük kockájába a körösztöt."-mondá a király Miska bácsi. Nem értették és megszé is állt tőlük a politika. Inkább várták október második vasárnapját a bucsu napját. Ilyenkor be-szaladt az udvarokba a vidéki "rokonyok" kocsija. Megjöttek a muzsikások is, a Kisberki, vagy kercesligeti fuvószenekar. A jó ebéd után beszélgett a rokonság. Elfogyasztották a tiklevest, pecsönyét, rétest, köttét és kalácsot. Kalács az kalács. Üres kelttészta, tányér nagyságu kerek per-rec kemencében pupos pirosera sütvé. A többi kelttésztát megjelölik; mákos, diós kött, vagy kuglóf. Borozgatás után az istállót tekintették meg a rokonok.

A fiatalság gyülekezett már új ruhájában a "létányára". Ilyenkor megte-lett a templom és a "gyöngetőbe" néha bankó is került. Litánia után már a templom előtt sorakozott a zenekar és zeneszó mellett vonult fel kocsmáig a fiatalság.

Ősz lévén még a kocsmá udvarban gyűlt össze a falu apró-nagyja. Kivonultak a bábosok "vaszakos" azaz a bazáros. Az idősebbek a széles kocsmá-pitvarban, míg az eladó lányok félkörben egymásba karolva az udvaron várták a tánc kezdetét. A legények a zenekar mellett új csizmában, fehér ingben várakoztak szemezve a lányokat. Elérkezett a nagy pillanat. Ugyanis amelyik nősülendő legény bucsukor elsőtáncba hívja az eladó lányok egyikét, az lesz a párja egy életre és hamarosan következik a leánykérés. Szivdobogva álltak a lányok, Miklái Rozika is, mikor a szép szál legény Kum Sándor feléje közeledett a zeneszó felhonzása után. Lassu táncban irulva-pirulva fél sem mert nézni a leány a legényre. Össze is sugott egy-két öregasszony a lépcsőkön és Rozika anyja, -látam, - , szemét törölgette.

Havonként egyszer-kétszer megjelent Szabadiban is a "rongyoszsídó". Már a szélső házaknál belefujt sipjába, mire a falu asszonyai igyekeztek ki az utcára. Kötényükben kóc, avétrongyok, elnyűtt "kapcataap", el-málott rossz keszkenyők. A rongyszédő egy rossz gebével cafatos lószerszámmal meg-meg állott szekerevel a házak előtt. Az ülésládájában rekeszek, benne cérnák, színes fonalak, pertlik, öveggyöngyök, konytyfésűk, zsákvarró és kötőtűk sorakoztak. Lógós mérlegébe tette a zsidó a csereholmit és annak fejében adott pántlikát "singöllést", ki mit akart és kit mivel tudott becsapni.

Heti látogatója volt még a falunak az "énekés koldis". Ő is a falu végén kezdte. Gebés kocsiját az országút mellett mindig egy csavargó suhancal őriztette. Annak ellenére, hogy gyakran jött senki sem tudta, hol lakik, honan jött. Megkezdte énekét szentekről, a nyomoruságáról a lábatlan koldus, ki a kezére szerelt járókával vonszolta magát. Nyakában elül-hátul nagy vászontarisznya. Mikor megérkezett bezavarták a kutyákat és a kiskapuban várták a koldust. Nagy merőkanállal lisztet tettek a koldus hátán levő lisztezsákba. Egyesek papírban szalonnát, tojást, aszalt gyümölcsöt adtak, amiket a ~~zsákban~~ mellén lógó zsákba tettek. Néha a vak koldus is megjelent, ki szintén énekelve kéregetett.

Azonban az erdői kunyhójukból mindennapös látogatók voltak a cigény-asszonyok. A férfiak teknőket, fakanalat faragtak. Nem szerették a rendszeres munkát, inkább a kunyhóban, vagy a napon tétlenül feküdtek. Egyeseknek hegedűje is volt és azon játszottak néha vagy újév köszöntésekor a faluban. Gyergyó Gyuri bácsi hegedűje szólt legtöbbször és leg-szebben. Felesége Éva néni a többi asszonnal járta a falukat kéregetni.

Sovány aszott lábára rongyot csavart "gunart", hátán meg sodfőfára kötött vászonzacskót vitt. Abban gyűjtötte össze a kapott hagymát, kenyé-

ret, szalonna darabokat, ételmaradékot és néha a papirosba csomagolt döglött tyukot is. Mikor azt kérdezték tőle, hogy nem fél a dögöt megenni? Válasza egyszerű volt. "Maga sem elevenül eszi meg! Délután volt már mikor az asszonyok a kéregetésből hazatértek, így a férfiak és gyerekek éhesen estek rá az ennivalóra.

Néha gombát is szedtek, amiért cserébe használt ruhaneműt is kaptak a faluban. A falu határában lakó cigányok szegények voltak, éhesek, de sohasem loptak.

Éva néni meg-meg nyomta a hátát az öreg gazdaasszonyoknak, ezért kapott egy-egy korty pálinkát pipadohányra pár fillért. Csemegéje volt a pipákból kivakart nedves bagó, amit nagy élvezettel csámesogott hazáig és nagyokat köpködött tőle. Egészen kicsi gyerekek is már pipáztak, bagóztak, míg ötcüket a "fapólában"-kisteknőben ringatták. Iskolába nem igen jártak. Nem lehetett kötelezni őket, hisz ruhájuk, cipőjük nem volt.

Gyergyó Gyuri bácsi kunyhóját magam is többször meglátogattam. Képeslapokat vittem a kunyhokhoz. Erdei virággal kedveskedtek, Gyuri bácsi meg hegedült nekem. Mikor meghalt, koporsója két egymásra borított teknő volt és az iskola udvarán énekelte el a pap. A teknők között a családunk által vett szemfedő takarta őt le. Elsiratta a cigánysereg és hegedűszo kíséretében tették nyugovóra a szabadi temetőben.

.....

Abban az időben a faluban egykét iparos is volt. Egy kovács, egy asztalos egy szuster, majd a németajkuaknál kőművesek és ácsok voltak. Borbély évi gabona járandóságot kapott, miért is tartozott a meglegyezés szerint a munkát háznál elvégezni. Műhelye nem is volt. Akkoriban a falu legfontosabb iparosa a kutásó volt, mert a jó víz nemcsak embernek, hanem állatnak is kellett. Az egész környékre kiterjedően ezt a feladatot a csomai szőlőhegyen lakó Metzger család tagjai látták el. A durvább és egyszerűbb vásznakat kicsi házi szövőszékeken maguk az asszonyok szőtték. A himőseket a pamutos vásznakat a környékbeli takácsmestereknél szövették. Az asszonyok maguk szabták és "masinán" maguk varták ruháikat. Ez egységes formájú volt, mivel a népviselet nem változott.

ablakostót

Házaló drótostót kiabált be a házakhoz havonta egyszer-kétszer is. Gyereksereg ~~hívta~~ örvendezve hallgatta a várdormesterek elnyuló hangú tótos "Van ee vaalami dróótóozni főótóozni való" vagy "ááblákóót csinálni ááblákóót" munkaaajánlatát. Nagy széleskarimájú kalapot, fehér-vászon bő inget széles bőrövel és bocskort viseltek. Főleg nyáron járták a falukat. Leültek a pitvarokban terhükkel. Háttiládájukban anyag és szerszám. Rozslisztet kértek a kovász csinálásához, amivel a lukas fizekakat bádog szögecseléssel javították. A vándorköszörüs a falu alsó-fel-

só felén állította fel talicskaszzerű köszörűjét és éles visitással köszö-
rülte a késeket, ollókat. Míg ő dolgozott a feleség a gyerekekkel, - leg-
kisebbet hátára kötve, - házaltak és vették fel a rendeléseket. Eser-
nyőket is javítottak. Az éhes gyerekek ilyenkor szájalmas ruházatukban
kéregettek.

-.-.-.-

Az első világháború kitörése ~~minden~~ erősen hatott a falu életére. A cse-
des szorgalmas dolgozó nép feljajdult mikor szép fiait sorozásra vit-
ték. Elnyomott szomorúság volt igazában a sorozásról hazaérkező legé-
nyek hangos nótája, amint nemzeti színű pátlikás kalapjukkal kezükben
borosüveggel végimentek a falun. Könnyesszemű édesanyák, mátkák várták
őket. A munka nagy része most már az asszonyok kezébe került. Jött is
szegény Pócsi Ilona néni a tanító urhoz; irjon kérvényt, eresszék ha-
za őket a csatából, meg hogy hogyan lehetne nekik " távirikuni" vagy ez
uton csomagot küldeni nekik. Lesték a kisbirót, ki egyben a postás is
volt, hoz-e hirt róluk. Jöttek is eleinte a szép katonaképeslapok Do-
berdó környékéről. A képeslapon dekungokban álmodozó honvéd, a lap fel-
ső ~~mám~~ sarkán lábszárvédős katona öleli át kedvesét.

Ekkor született meg az alábbi nóta is:

" Patikárus Pistabácsi gyűjjön ki
Három pakli pirositót hozzon ki
Három pakli pirosító nem drága
Kisangyalom zsebgyiben van az ára.

Kis csomai postamester gyűjjön ki
Az ajánlott leveletem hozza ki,
Levelet a doberdói dekungból
Szívem szerelmétől az én babámtul."

A falu alatt rohantak a munició s katonavonatok. De egyfe ritkábban ér-
keztek levelek a frontról. Csendes szomorúsággal dolgoztak az otthonma-
radt idős férfiak, asszonyok. Jegyre ment a cukor, olaj és dobszó hirdet-
te a rekviráló tisztviselők érkezését. Megállapították a fejadagot, a
" kvótát" és a többit le kellett adni, csak a vetőmag és jószág része
maradhatott.

Kisiskolás volt^m édesapámnál, mikor a rekviráló urak házuknál megjelen-
tek és a falu életéről érdeklődtek. A bizottságba a tanítót is bejelöl-
ték. Így egyenesből hallhattam, hogy aznap kihez mennek meglepetésként
rekvirálni. Mikor kihallgattam a házsámokat, amit édesapám jó hango-
san ismételt, én már is öltözködtem. Alul a szérükön kerteken szaladva
vittem a hirt, dugjanak el a készletükből a szükreszabott adaghoz. Mire
odaérték, felesleget már nem találtak.

Megjelentek a városból a vörös kereszt gyűjtőkocsijai is. Mosott vásznat
gyűjtöttek a sebesültek részére. Szívesen is adott minden háza Szabadi-
nak.

Hamarosan megjöttek lassu pöfögéssel a sebesültvonatok. Vitték a sebesülteket a városok gyűjtőkorházaihoz. Mikor jelzett a szigna a bakterháznál, hogy vonat közeledik, sebesültvonat a bakter felkiáltott az iskolához. Aki kéznél volt négyszer megkongatta ilyenkor a nagyharangot. Utánna nyüzsgött az alsó falu népe és élelemmel rohantak le a vasuti átjáró sorompojához. Sokan ugyan a mezőkön dolgoztak, így idős asszonyok és gyerekek álltak végig a vasut mentét. Majdnem lépésben ment a vonat sulyos terhével kimélve a nagy betegeket. Nagy vöröskereszt jelzés volt a köpködő mozdony elején és a marhavagonok oldalán. A kocsikban emeletes ágyakon, padozatán hordágyakban szomorú sápadt katonák voltak, fejükön testükön átpirosodott kötésekkel.

A falu népétől a vonatról lelépő szanitészek vették át a friss élelmet. Septiben fejt ~~mm~~ "tésajtárban" friss tejet, köcsög aludtejeket, turót, tojást, szalonnát, bort és egész kenyereket adtak fel.

Egy ilyen alkalomkor, - soha el nem felejttem, hat éves lehettem, - mikor égy délben ebédhez ült családuknak. Gözölgő nagy tál barátfüle volt az asztalom, mikor jelezték a sebesültvonat érkezését. Senki se lett éhes egyszerre! Még megtetézte a tálát édesanyám és egy nagy lánnyal ketten vittük le a forró tésztát. A szanitész a sulyos betegek kocsijához irányított minket. Kisérőm Mari félt, hogy a tálát talán nem adják vissza, kérte öntsék ki - de hová? Ezért gondolom, biztosítékul engem is felvett a szanitész tállal együtt. Így ölemben a tállal, láthattam mint markolnak bele sárga kezek és adják tovább a kocsis belső felébe a barátfülét. Perceken belül üres is lett a tálam, mikor leugrott ismét a szanitész és engem ovatosan tállal együtt leemelt.

Persze sirós szülők faggadták a katonákat, honnan jöttek, nem találkoztak-e fiukkal, unokájukkal. Sirdogálva eresztették előttük tovább a szomorú vonatot, minek utolsó kocsija fekete kreszttel volt jelölve. Volt amikor csendárók kutattak a faluban katonaszökevények után. Egyszer még is találtak egyet. Sebők Ferencet, ki az istállóban a lovak jászolában huzódott meg. Ki is vitték a őt a frontra azonnal az első vonalba.

Ez időben játszott le Cece Boris /: eredeti nevén Céh Borbála: / szomorú esete, amit a nép nyelvén versalakban formáltam;

Kettesben élt a lány özvegy szegény anyjával
Öt a falu közepén a zsuppos kanászházban.
Közös konyhával emide-oda ajtó nézelődött
a földes szobákba, de csak háni köllött, nappal a dologban.

Boris orcája kevély, szeme tüzel, ajka ég...
Közélgött az este, de erős karja nem fáradt még.
A férfinépség apjával oda mind a háboruban
ő meg ellátja a jószágokat a bikaistállóban.

A kevély bikának marokra fogja a rudallát,
aztán vályuhoz kíséri a hatalmas párát.

Mécs köll már mire dogát elvégzi,
majd megmosott orcáját a tükörben nézőgeti.
Sovány anja tét önt a macskáknak,
aztán maga is ráhuz és testét veti az ágynak.
A részes répaföld, a sok dolog ej mivé is tette!
Kiszivta erejét, sok a keserv mögötte.....
Mikor bekaszál csontos lába alá a dunyhának
Bodri is lépihen, oda az ajtó félfának.

Borcs meg tizenhét évével csinosítja magát,
minde este harangszó után várja a babáját.
Szökött katona, helyre legény ammár igaz!
Ülelését váró, forró ~~huz~~ minden este ugyanaz.
Csipkés gyolcspéntőt szöd magára Borcs.
Mondja is: Katona a szeretöm, nem kocsis!

Öreg anyja meg: Te lány mikor hagyod abba?
Ha apád élne, szömöd vájné ezért, te céda!
A lány meg morog, pántlika kerül a hajába,
aztán elfujja a mécsőt, kkémlel a pitarba.

Mikor aztán árnyék huz el a meszelt falra,
csak egyet vakkant a kutya, fejét lába közé dugja.

Nyikorog a szuette félfa, mkor beoson a legény.
Szüle meg szégyenlősen buj cihájában szegény.
Rékli kerül az apróka rozoga ablakra,
másikra minek, - az anyja nézőgessen rajta !

Aztán a legény átfogja a lány derekát,
ez meg izzik, csokol, - gyere közelebb hát !
Az anya torkán megakad az ima, szólna már,
de remeg, fél, csak az óra köttyét lesi hogy jár.
Aztán mégis: Te ~~gy~~ szégyöntelen, hát már minden este?!
A falu vösz szájára! Mond neki: Kivele !

Elhállgasson anyám, ha jót akar neköm!
Ha dologra jó vagyok, szeressek - e nem kérdöm.

Zokszó hallik a csikos párna alól csendben,
míg ők szeretkeznek a szómazsák ölében.
Ma keserü csókja a lánynak, a sirás zavarja.
Majd töszök én róla! - Szerelmesen sugja...

Mikor első fütyült a rigó zubbonyát keresi
a katona már odébb állna, de sugja
a lány- ugye ma is? Rétes is lesz vacsorára.
Hajnalodik. Borcsa is szérüre készül alomér.
Arca tüzes még, karjában forr, lázong a vér.

A szegény anyja is feltápászkodik végre,
tetét lelket üzi csapkodja szég yene.
Lassan begyújt a kolompér alá remegve,
Olyan sovány elnyütt, alig van ereje.

Aznap este: fujja el már a mécsőt!
Pát apritok még. Lábát tőgye már az ágyba....
Aztán imával az anya a falnak fordul ....
A lány meg baltát emel rá. Nem is izgul.
Egy sóhaj és vége. Lassan bugyog elő kevés vére.

Borcsa még letörli anyja vérét a baltáról,
be is takarja szegényt, - aztán kiszagol...
Csendes minden, csak a hold süt kevélyen.
A vér meg megindul az ágyból le a kisszéken.

Itt a legény is, de bagoly vijjog a kéményén
mikor a lány odabuj hozzá szerelmesen szépen.
Forró, de csendes a nászuk. És az anyád?
Mint minden nap ma nem morog rád?

Hallgat Borcsa, de piros a föld, az ágyra
néz a legény is! Eltaszítja, - Mit tettel perszona?
A hold éppen rámászott a halott arcára.
Letépi ruháját a szögről; - nincs csók ölelés már!
Elrohan a legény, hírét se látja többé a határ.

A lány nem az anyját, a szeretőjét siratja...
Aztán majd megetet, itat, gondja a jószágra.

Lélekharang sikít, a falu összeszalad oda,
hol már csendőrkézen Boris a, a véres balta.
A koporsó előtt se sir, szíve kemény, nem bánja
És a hosszú évek börtönéből tér vissza a faluba.
Engedik újra be abba a földes szobába,
"Mint régen, tereli a nyáját a falu határába.

Két tél után, mikor elmaradt a háboru
Borcsa fejét is bekötötte egy kanászfű.
Mondták is: - Hát nem félsz tüle János?
A gügye meg: Ű mondta nem bánt, rám főz, mos.

Egy reggel, mikor a nyáj leporzik az alvégről
két ostor pattog, Borcsa hátul hajt, János elül.

De azért minden este Boris kezében
megremeg a mécses, eszében a balta a véres...
Mint ha anyja nézné, há a sirból kiles

Hallja is feléje: mit töttél, lelködöt eladtad
megölted a téged fölnevelő anyádat. " X

Mivel Szabadi község kisebb hányada németajku, a tanítóját besorozták.
Édesapámat felmentették, így a két iskola növendékeit kellett tanítania.
A káplánt és evangélikus lelkészt is a frontra vitték. Ezért a falu
kérésére édesapám hittant is tanított. Ha katolikusok voltunk is, ő az
evangélikus hittankönyvből is adott fel leckét az evangélikus szülők
gyermekének.

Osztatlan iskolában egy tanteremben voltak összezsúfolva a tanulók. Pri-
mitív szemléltető eszközökkel és pusztai gyerekekkel is nehéz volt a
tanítás. Nyolckor kezdődött az előadás miatyánkkal, tizkor kis szünet,
szellőztetés. Legszomorubb élete a pusztai kidiáknak volt. Már hajnalban
kellett felkelni egész tanévben. Hosszu szekéren szalma között esőben,
fagyban, hiányos szegényes ruhában hozták őket naponta. Tarisznyájukban
könyv, palatábla és sovány ebédrevaló volt. Délután négykor jött értük a

a szakér, ha az ut jó volt, ha meg nem, úgy gyalog jöttek-mentek. Rengeteg hiányoztak. Nem egyszer a nagy Iber család gyerekeit, Siva pusztáról, félig fagyottan emelték le a kocsiról, alig tudtak felmelegedni az iskola kályhájánál. Már nagyobb lány voltam, mikor gondjaimba vettem a pusztai kisdiaákat. Érkezésük után télen vizes lábukat szárazra törölgettem, az elnyűtt vizes kapcákat lakásunkban siettem megszárogatni. Délben, mikor a falusi gyerek hazament ebédelni, ők ottmaradtak a rosszlevegőjű iskolában. Elővették tarisznyájukból, vagy avétt cihából vart zacskójukból ennivalójukat. Mohón ették a kukoricás kenyeret, amire néha szilvalekvár, vagy kevés zsir is került. Mègették a fásult sültkrumplit, amit édesanyjuk még melegen még hajnalban a zsebükbe dugott, hogy kezüket melegithessék. Elég gyakran kaptak a tanítóék konyhájáról egy-egy tányér meleg levest.

A kis iskolások legvártabb, lagboldogabb napja a május elseje a madarak és fák napja volt. Szabadi mindkét iskolája e nap reggelén vidáman gyülekezett és az orgonavirágos nemzetiszínű zászlóval kettes sorban türelmetlenül sorakozott fel. A két tanító vezetésével elindult a menet dalolás mellett az erdő előtti völgy tisztásához. Ott telepedtek a fák alá, azután a rövid ünnepség után megkezdődött a végnélküli játék.

Rendszerint megjelentek a néhány cigénygyerek szülői, hegedűvel és muzsikaszó mellett vidáman táncolhattak a gyerekek. Erdői virágokat szedtek és jókat falatoztak a hazulról hozott szalvétába kötött elemozsiából. De jöttek oda szülők is utánuk élelemmel megpakolt kosarakkal. Hazaindulás előtt minden évben e nap hagyományaként egy-egy fát is elültettek. Késő délután tértek haza a sok játékban kifáradt gyerekek.

Szabadiban a falu végénél is voltak cselédházak. Ebben a grófi birtokhoz cselédek laktak mint Siva pusztán is. Több lakó közös konyhával szűk szobában élt, Szent Györgytől Szent György napig, ahogyan az elszegődésük szolt. A hosszú omladozó épületekben sokgyermekes családok éltek. Kevés jószágot tarthattak. Ha betegeskedett a családfő, felmondtak neki, vagy betegen is hajthattae magát a létért. Nemcsak az idősek, de a falu fiataljai is nem igen barátokztak a cselédekkel. Ha meg a nyomoruságtól a járvány, tüdővész tetézte bánatukat, még szomorubb volt soruk.

A Szabadi cselédek Kasza Kisgáti főintéző alá tartoztak. A gróf hajtotta a főintézőt, ő meg a cselédeket. Ritkán adott orvoshoz fogatot, legfeljebb papért a temetéshez. Mikor egy alkalommal engedményért könyörgött a beteg családapa, elegáns fogatáról ostorral sujtott felé. Ezért nem szerették. Bosszút is forraltak ellene. Az akkor még gyér forgalmu országut két oldalán lévő fák közés kellő magasságban drótot

feszítették ki, hogy az a szokott időben arra vágató intéző torkát elvágja. Ez nem sikerült. Ennek következménye az lett, hogy egy-két gyanusítható családnak azonnal felmondott.

A cselédháznál a temetés különösen szomorú látvány volt. Akkor is midőn Horváth bácsi két kis koporsó között tördelte kezeit. Egyedül siratott. Felesége nemrég halt meg tüdővészben. Az apróbb gyerekeket még akkor magához vette a rokonság. Az itthonmaradt két iskolást most vitte el a kanyaró a ^drengetlen táplákozás, ~~am~~ a fűthetetlen szoba és az ápolás hiányának következtében.

Voltak a cselédek között okosabbak is. Otthagyták az uradalmakat, beköltöztek a faluba. Először csak árendás házba, majd fél házrészre vásároltak, míg végül saját külön portájukon lakhattak. Harmados, feles földeket vállaltak a nagy polgároktól. Napszámba jártak. Később már kis darab földcskét is mondhattak magukénak. Pénzüikkel, erejükkel okosan gazdálkodtak. Míg a nagy polgár hajszolta magát a munkában, mert célja az volt, hogy a vagyonát, földjeit mind többre szaporítsa. A napszamosokból lettek a zsellérek. Ezek nem törekedtek annyira a vagyon gyarapításra, miért is inkább többet adtak magukra és egészségükre. Kis pénzükből előbb hoztak orvost betegjükhöz, mint amazok. Asztalukon gyakrabban volt főtt étel. Nem volt annyi ünneplősük, de hétköznapi is rendes ruhában és cipőben jártak. Ilyen volt Kiss család is, kik elsőik között voltak, kik otthagyták az uradalmat és a faluban telepedtek le. Két kis lányuk a szűke gömdörhaju Kiss Marcsa és fekete szemű Bözsi huga szebben jártak, rendesebb ruhákban, szalagos hajjal az iskolába, mint bármelyik modosabb család gyereke. Amellett illedelmes jó gyerekek voltak.

Míg a polgár gazdáknál gyakori volt az "egyke" addig ezeknél a ~~ve~~egényebb zselléreknél áldás volt a gyerek és többen voltak. Későbbiek során a több gyermek nagyobb segítséggel volt a családjának és aránylag jobban is gyarapodtak, mint az egykés gazdagok, kiknek nem volt saját erejük sem földjeik megműveléséhez. Így részváltak a zsellérek felesleges munkaerejére is. Szabadiban is a gyökeres polgár családok mellett több zsellér család fejlődött fel, és tagjai is megbecsültek voltak már a falu életében, sőt vezetésében is.

Pécs 1971 február hó 4-én-

Gaál Nagy Gáspárné
szül. Torma Erzsébet.